

ДАВНЬОГЕРМАНСЬКА ТА КЕЛЬТСЬКА АНТРОПОНІМІЯ У ПРОСТОРІ МІФОПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Гнаповська Л.В.

Державний вищий навчальний заклад

«Українська академія банківської справи Національного банку України»

Когнітивний ракурс вивчення семантики мовного знака, зумовлений вимогами сучасної функціональної мовознавчої парадигми, дозволяє по-новому усвідомити таксономію різних груп номінативних одиниць, зокрема тих, чий статус у мовних класифікаціях досі дискутується. До таких одиниць, зокрема, належить власна назва, яку Ю.М.Лотман [1973: 287] образно визначає як «інкорпоровану в товщу людської мови іншу, інакше влаштовану мову». Авторський підхід до розгляду якісної природи антропонімікону як однієї з підсистем ономастичної системи базується на ряді концептуальних засад [Гнаповская 1999], які в найбільш узагальненому вигляді зводяться до такої думки: реконструкція внутрішньої форми антропоніма дозволяє декодувати згорнутий у ній семантичний простір тексту. Цей текст є структурно-семантичною єдністю, що репрезентує «пакет знань» про одну з моделей соціальної інтеграції носія імені в сучасний йому світ. Антропонім-текст функціонує як номінативно-комунікативне ціле в широкому контексті культури соціуму, і на цій підставі він ідентифікується нами як особливий різновид тексту – згорнутий національно-культурний текст, внутрішня форма якого кодує пропущений через свідомість інтерпретатора складний інформаційний комплекс – знання про текстову подію та про прототипові образи учасників цієї події. Інформація, за допомогою якої інтерпретатор імені декодує прихований у ньому смисл, містить знання, «зняті» з різних концептуальних площин – онтологічної (знання про світ: матеріальний та духовний), аксіологічної та модальної (оцінка світу суб'єктом та модус його свідомості), лінгвопрагматичної (знання канонів мовної комунікації) [Жаботинская 1993: 50]. При цьому обсяг та зміст цих знань залежать від статусу, який ім'я як лінгвосоціальний знак людини-особистості має в межах певної культурно-історичної традиції.

Проілюструємо, яким чином можна декодувати згорнутий в апелятиві особового імені соціальний сюжет, проінтерпретувавши окремі елементи антропоніміконів середньовічних англосаксів та кельтів.

Розглянемо сучасне кельтське чоловіче ім'я *Kennedy*, апелятив якого утворений комбінацією двох компонентів зі значеннями «голова» та «потворний» (тобто, «з потворною головою»). Пояснити таке незвичне сполучення елементів у етимоні імені можна, на наш погляд, звернувшись до даних екстралінгвістичних досліджень – зокрема, до історико-культурних свідчень про існування в деяких областях кельтського світу особливого культу відрізання голів [Широкова 1979: 133]. Голова, згідно з давніми кельтськими уявленнями, уособлювала людину в цілому. Ймовірно, на основі цього і виник жорстокий «культ голів»: воїн привозив додому на шиї свого коня відрізану голову переможеного ворога як військовий трофей та прибивав його на стіні своєї

оселі. Голви окремих осіб навіть бальзамувалися, а потім демонструвалися гостям як матеріальний доказ хоробрості господаря. Цей звичай знайшов своє художнє відображення в письмових пам'ятках стародавніх авторів. Про цей культ свідчать також предмети, знайдені у святилищах південно-французьких областей. Так, зазначає Оросій, скордиси в нижній течії Дунаю використовували черепи ворогів (в тому числі й з волоссям) в якості кубків. На кельтських монетах археологи знаходять зображення воїна, який тримає в руці відрубану людську голову. А на середньоевропейських кельтських могильниках зустрічаються згорнуті в яких відсутні голови похованих (наприклад, у Летках біля Праги) [Филлипп 1961: 151-153].

Інтерпретація семантичного навантаження апелятивних основ сучасних англійських імен германського походження *Genevieve* (< герм. *geno («рід») + *wefa («жінка»)) та *Kimball* / д.-англ. *Sunebeald* (< д.-англ. *sun* («сім'я, рід») + *beald* («сміливий»)) дозволяє стверджувати, що ці антропоніми належать до групи найдавніших германських імен, оскільки закодоване в них поняття «рід, спорідненість», яке імплікує важливість кривних родинних стосунків у загальній системі соціальних відносин епохи, відсилає нас до того періоду формування етнічного самоусвідомлення англійців, коли останнє визначалося скоріше родинними, ніж політико-територіальними зв'язками [Шервуд 1988: 43], коли в системі родо-племінних стосунків саме кривні родинні стосунки склали стрижень, відображаючи специфіку ранньої етнічної спільноти. У цілому, у зв'язку з цим слід особливо наголосити, що відчуття спорідненості, належності до певного племені або роду пронизувало весь світ англосаксонської епохи. Англосаксам дивно було бачити людину, яка не належала до жодного з родинних угруповань. Тому найважчим покаранням для того, хто порушував закони родини, уникав покарання або поривав утечею певні зобов'язання перед спільнотою, до якої він раніше належав, було вигнання з племені. Така людина позиціювалася поза законом, і в X-XI ст. була навіть розроблена специфічна для таких випадків форма «відлучення»: той, хто потурав законам роду/родини, вважався «виродком». Законодавчо така особа прирівнювалася до обертня в образі вовка, який уособлював істоту без роду та землі [Купер 1995: 34]. Пізніше, з прийняттям християнства, така людина вважалася не просто чудовиськом, а чудовиськом, яке противне Богові або яким Бог знехтував (наприклад, Грендель з роду Каїна в «Беовульфі»).

Подібні концептуальні настанови закодовані також і в семантиці імен, що виникли в контексті кельтської культурно-історичної традиції. Так, продуктивність позначення «сина» або «доньки» в апелятивах кельтських антропонімів (див., напр., чол. імена *Mac* – «син», *Parry* – «син людини на ім'я *Parry*», *Powell* – «син людини на ім'я *Howell*», *Carson* – «син людини на ім'я *Caer*», *Dylan* – «син моряка», *Dervla* – «донька поета» та ін.) можна пояснити збереженням у середньовічних кельтів важливої ролі кривних родинних стосунків у загальній системі їх соціальних зв'язків: членів сім'ї та роду поєднувало усвідомлення належності до спільноти та наявності спільних зобов'язань і обов'язків. До того ж, організація сім'ї визначала також порядок спадкування, що іноді викликало серйозні ускладнення у відносинах між представниками

вищих прошарків кельтського суспільства та навіть королівської родини. Зокрема, у випадку, коли король не мав сина, що мав стати спадкоємцем, послідовника вибирали по лінії його батька, дядька, двоюрідного брата. Виховання також проводилося відповідно до певних законів: наприклад, у Галлії сини не мали права з'являтися в суспільстві разом зі своїм батьком та носити зброю до досягнення повноліття [Riche 1984: 238].

Подібних прикладів можна навести чимало, оскільки в основі формування кожної антропонімічної одиниці лежить кодування певного соціального сюжету, смислове навантаження якого в контексті певної культурно-історичної традиції визначається шляхом звернення до інтерпретації позамовних фактів та відомостей. У цілому зазначимо, що антропонімічні системи, які порівнюються в межах запропонованого дослідження (англосаксонська та кельтська), виявляють риси схожості на рівні загальних концептуальних засад іменування. Водночас розбіжності розглядуваних систем прослідковуються на рівні національно-культурного бачення закоданих в особових іменах концептів, а також у плані специфічного мовного втілення останніх у притаманних кожній окремій мовній системі формах.

Ізоморфізм концептуального базису антропонімічної номінації в контексті аналізованих соціумів можна, на наш погляд, пояснити двома основними чинниками.

1. Своєрідність перебігу номінативних процесів як в англосаксів, так і у кельтів епохи раннього середньовіччя пояснюється, насамперед, загальними концептуальними настановами їх суспільної свідомості. Останню слід охарактеризувати як міфологічну (міфопоетичну). Зазначеному типу свідомості притаманні специфічні риси, одна з яких полягає в ототожненні різнорідних предметів – речі та процесу, речі та її якості. Відповідно, процес номінації за таких умов сприймається як дещо неподільне та речове: ім'я стає суттєвою та невід'ємною частиною того, що іменується. Інакше кажучи, на відміну від типових для сучасної системи номінації випадків, коли особові імена є лише соціально мотивованими знаками, антропоніми епохи стародавнього та середньовічного суспільств були семантично мотивованими, і кожне ім'я мало прозорий смисл, що легко перевірявся на матеріалі апелювальної лексики.

Важливим наслідком типового для міфопоетичної свідомості ототожнення імені та природи його носія є креативна функція називання, що означає комбінацію в номінативному акті процесів творення та номінації: виконуючи креативну функцію, ім'я активно впливає на індивіда, формує його як особистість та визначає його долю, тобто виступає первинним щодо свого референта. Як стверджує Т.В.Топорова [1996: 8], тезоіменитство можна зіставити з граматичними категоріями опативу або імперативу, оскільки ім'я вміщує побажання та навіть наказ: пор. кельтське ім'я *Kevin*, утворене складанням двох основ зі значенням «вродливий» + «народжений»: тобто, «нехай народжена дитина буде вродливою», та давньогерманське ім'я *Albert* (варіанти *Adalbert*, *Ethelbert*) – «шляхетний» + «яскравий, відомий»: тобто, «нехай дитина буде шляхетною та знаменитою». (Для порівняння зазначимо також, що подібним чином можна проінтерпретувати і старослов'янське ім'я *Святослав* – «свята

слава», тобто, «нехай дитина володіє святою славою»). У цілому ж, маніпулювання іменем заради досягнення практичної мети зумовлює наречення «приємними» іменами або, навпаки, називання «поганим, несприятливим» іменем для того, щоб злі духи не завдали шкоди дитині, що носить це ім'я.

2. Антропоніми як англосаксів, так і кельтів структурно були переважно складаними двокомпонентними утвореннями, що пояснюється прагненням номінаторів за допомогою однієї мовної форми висловити якомога більш місткий зміст. У змістовному плані мовні форми, що аналізуються, утворювалися на базі апелювальної основ, семантика яких відбивала поняття, релевантні в контексті сучасної номінативним процесам епохи. У цьому сенсі імена такої структури, яким притаманні подібні семантичні ознаки, в різних індоєвропейських мовах відображали типологічно подібний культурно-історичний період з притаманним йому розвитком на чолі, певні види озброєння, слава, відвага та воїнські чесноти як найвищі цінності. На підтвердження цієї думки наведемо приклади кельтських та германських імен:

• кельтські: *Barry(ie)* – «спис»; *Cadwal(l)ader* – «битва, бій» + «розпорядник», тобто, «той, хто розташовує військо для бою, військовий начальник»; *Cathal* – «битва» + «сильний»; *Dillon* – «прекрасний, хоробрий»; *Duncan* – «смуглявий» + «битва»; тобто, «смуглявий воїн»; *Feargus* – «людина» + «сила, мужність»; *Fergal* – «людина» + «доблесть»; *Finlay* – «прекрасний, славетний» + «воїн», тобто, «герой»; *Harvey* – «бій» + «спроможний», тобто, «придатний до бою»; *Kendrick* – «начальник, головний» + «чоловік, герой»; *Lennox* – букв. «військовий ватажок»; *Meilyr* – «ватажок» + «правитель, пан»; *Neal* – «переможець»; *Tudur* – «люди» + «правитель, ватажок».

• германські: *Egbert* – «меч» + «яскравий, знаменитий»; *Egmont* – «меч» + «захист»; *Ferdinand* – «мир» + «відвага, мужність»; *Gunther* – «бій, битва» + «армія»; *Hildebrand* – «бій, битва» + «меч»; *Ludwig* – «знаменитий» + «битва»; *Luther* – «знаменитий» + «армія»; *Robert* – «слава» + «яскравий, знаменитий»; *Roger* – «слава» + «спис»; *Siegfried* – «перемога» + «мир».

Зазначимо у зв'язку з цим, що навіть дуже побіжний огляд слов'янських особових імен, які хронологічно відповідають розглядуваному історичному періоду, доводить, що вони демонструють аналогічні тенденції: пор. слов'янські імена *Болеслав* – «більше» + «слава», *Борислав* – «боротися» + «слава»; *Броніслав* – «захистити» + «слава»; *Мечислав* – «меч» + «слава»; *Мирослав* – «мир» + «слава»; *Ратмир* – «рать (військо)» + «мир»; *Святополк* – «святий» + «полк»; *Ярополк* – «ярий (шалений)» + «полк».

Таким чином, проведений аналіз довів, що зафіксовані у складі англосаксонських та кельтських антропонімів елементи черпалися з особливого фонду іменних основ, які семантично відбивали реалії та аксіологічні цінності сучасної номінації епохи. Зазначений факт наочно підтверджує думку Т.В.Топорової [1996: 74] про те, що ономастичному просторові мови не притаманна здатність до суцільного заповнення: в ньому вирізняються ключові зони, які є найбільш схильними до утворення імен. У цілому ж, у просторі міфологічного дискурсу антропонім як невід'ємний елемент цього дискурсу має

статус семантично мотивованого імені, яке кодує у своїй внутрішній формі інформацію про свого референта та вміщує значний прагмасемантичний потенціал, виконуючи важливе комунікативне завдання – реалізуючи на ім'ядавця сформувати при посередництві особового імені гармонійну фізично та духовно особистість носія імені. Інакше кажучи, в суспільстві, яке знаходиться на ранніх етапах свого розвитку, ситуацію наречення дитини іменем слід розглядати як заключний етап деміургійного акту, в якому наречене дитині ім'я, матеріалізуючись, перетворюється на елемент структури світу. Саме цей екстралінгвістичний факт зумовив як риси концептуальної подібності, так і специфіку перебігу суто мовних процесів в антропонімічних системах двох етнічно різнопланових спільнот – середньовічних англосаксів та кельтів.

Література

- Гнаповская Л.В. Лингвокогнитивные и лингвокультурологические характеристики английских антропонимов германского происхождения: Дисс. ... канд. филол. наук. – К., 1999.
 Жаботинская С.А. К вопросу о принципах построения концептуальной модели языковой номинации // Имя: Слово, словосочетание, предложение. текст (именование на различных уровнях языка). – К.: ИСИО, 1993. – С. 48-56.
 Купер Дж. Энциклопедия символов. – М.: Изд-во ассоциации Духовного единения «Золотой век», 1995.
 Лотман Ю.М., Успенский Б.А. Миф – имя – культура // Труды по знаковым системам: Учен. зап. – Вып. 308. – Т. VI. – Тарту: Тартуский гос. ун-т, 1973. – С. 282-306.
 Топорова Т.В. Культура в «зеркале языка». Древнегерманские двучленные имена собственные. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996.
 Филипп Я. Кельтская цивилизация и её наследие. – Прага: Новые горизонты, 1961.
 Шервуд Е.А. От англосаксов к англичанам (к проблеме формирования английского народа). – М.: Наука, 1988.
 Широкова Н.С. Идеализация варваров в античной литературной традиции // Античный полис. – Л., 1979. – С. 124-138.
 Riche P. Le Monde Barbare // Histoire des dieux des societes et des hommes. – P., 1984. – P. 231-245.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ТИПОЛОГІЇ МОВИ ІДИШ ТА ІНШИХ ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ МОВ

Литвак С.Я.

Класичний приватний університет (м. Запоріжжя)

Мова ідиш має багату і драматичну історію [Jakobson 1984: 9]. Вона склалася в результаті взаємодії і синтезу чотирьох компонентів: давньоєврейського, романського, німецького і слов'янського. Зберігши в основі морфологічну будову німецької мови, ідиш належить до західногерманських мов.

Ідиш заслуговує на вивчення не тільки як оригінальний засіб спілкування і мова класичної художньої літератури, але і як благодатний об'єкт лінгвістичної науки. Однак багато питань історії і теорії ідишу залишаються дискусійними або недостатньо дослідженими. Серед них – питання про його походження, про співвідношення етимологічних шарів його лексики, про риси схожості і відмінності між ідишем та іншими західногерманськими мовами. У нашій роботі йдеться про відмінності між ідишем та німецькою мовою, про спільні риси ідишу й англійської мови, про риси, які притаманні тільки мові ідиш і відрізняють її від названих мов.

1. Схожість ідишу з німецькою мовою довгий час слугувала приводом для деяких авторів уважати його варіантом німецької мови. Насправді ідиш і німецька мова мають спільного предка в діалектах середньовічної Німеччини. За ялущим висловом У.Вайнрайха, твердження про те, що ідиш походить від німецької мови, не менш помилкове, ніж твердження, що людина походить від мавпи [Weinreich 1984: 58].

Між ідишем та німецькою мовою існують розходження на всіх рівнях мовної структури. Наведемо приклади.

На фонетичному рівні вони виявляються, зокрема, у сфері вокалізму: німецькому [a:] в ідиші відповідає [o] (*sagen – zogn*), німецькому [o:] відповідає [oi] (*Brot – broit*), німецькому [e:] відповідає [ei] (*Rede – reid*).

На лексичному рівні розходження між ідишем і німецькою мовою виявляються, зокрема, в зміні значення деяких слів германського походження:

- нім. *Teich* "ставок" – ід. *taix* "ріка";
- нім. *Bein* "нога" – ід. *bein* "кістка";
- нім. *Haus* "дім" – ід. *hoiz* "сіни" (також і "дім");
- нім. *Maul* "морда" – ід. *moil* "рот".

На морфологічному рівні відмінності між ідишем і німецькою мовою виявляються, зокрема, в тому, що схожі за звучанням іменники часто належать до різних родів:

- нім. *der Kopf* (ч.рід) – ід. *di kop* (ж.р.)
- нім. *die Zunge* (ж.рід) – ід. *der zung* (ч.р.)
- нім. *das Dach* (с.рід) – ід. *der dax* (х.р.)
- нім. *der Ort* (ч.рід) – ід. *das ort* (с.р.)
- нім. *das Bett* (с.рід) – ід. *di bet* (ж.р.)

Оскільки на відміну від німецької мови в ідиші немає претерита, різниця між сильними і слабкими дієсловами полягає в способі утворення дієприкметника II: *raibn – gerbn, binden – gebundn; hern – geherf, zogn – gezogt*.

На думку О.Ткаченка, розходження між двома спорідненими мовами пояснюється тим, що західногерманською основою ідишу (на відміну від німецької літературної мови) стали не верхньонімецькі говірки, а говірки рейнсько-франкські, що стоять на межі між верхньонімецькими говірками і лецебурзькою і навіть нідерландською мовою [Ткаченко 2006: 138].

2. Через специфіку його походження ідиш традиційно порівнюють з німецькою мовою. Як відомо, англійська мова, будучи теж західногерманською, є значно більш віддаленою від ідишу, ніж німецька мова. Однак при їхньому зіставленні виявляються деякі спільні риси на різних рівнях мовної структури. Наведемо приклади.

На фонетичному рівні схожість виявляється в ідентичності звукового оформлення деяких слів: *full* "повний", *lip* "губа" (пор. нім. *Voll, Lippe*).

На морфологічному рівні схожість між ідишем і англійською мовою виявляється, зокрема, в способі утворення і особливостях функціонування посесиву. В обох мовах поселив утворюється за допомогою форманта -s:

- ід. *Aiziks zun* – англ. *Isaac's son*,
- ід. *students biher* – англ. *student's books*.